

De Groate Kerk St.-Jabik

BOUW KERK

Voordat De Groate Kerk werd gebouwd stond er op dezelfde plek al een kerk. Al vanaf het begin van de droogligging van het Bildt waren er kerken voor de drie Bildt dorpen. Het aantal klachten over de bouwvallige toestand van de kerk in St.-Jacob en de pastorie waren al een poos aan de orde. De kerk die voorafging aan De Groate Kerk werd gebouwd in 1692. In 1760 deed zich een kans voor tot het opknappen van de kerk of de pastorie. Beiden opknappen kon dus niet. De keuze die gemaakt moest worden, werd voorgelegd aan dominee Jacob Chevalier. Die maakte een keus voor nieuwbouw van de pastorie. Het duurde vervolgens nog bijna 80 jaar voor de kerk weer op de agenda kwam te staan. Er werd toen besloten dat er onderzoek moest worden gedaan, met als doelstelling het realiseren van een nieuwe kerk. Op de Rekendag van de stemgerechtigde Oud- Bildts landeigenaren, 13 maart 1841, werd dit besproken en werd er een onderzoekscommissie benoemd. Deze commissie bestond uit de eigenaren Gerrit Willems Wassenaar, Dirk Annes Wassenaar en Wilke Joh.Roorda. Van deze commissie valt nog te vermelden dat Gerrit Willems Wassenaar lid was van de Staten van Friesland.

Meester Wopke de Jong wachtte dat rapport niet af. Hij wist de afloop al. Hij getuigde daarvan op een Nutsavond in St.-Jacob. Hij beschreef in drie zangen de desolate toestand van het kerkgebouw en in dezelfde adem bezong hij een nieuw kerkgebouw. Het toenmalige gebouw was niet meer in staat om kou, regen en sneeuw buiten te houden. De preekstoel werd door palen geschoord en het orgel hing maar wat in één van de hoeken.

Hij beschreef dit als volgt:

*Verbeeldt u een vervallen kerk,
In 't kruis gebouwd, wier rake muren
Van laag, ellendig metselwerk
Een kerk, wier dak, in heuvelvormen
Hier rijst, daar daalt, verwrict
door storm,
Nauw zichtbaar boven andere daken
En wier wanstallig venstrental
Met deuren van een runderstal
't Afzichtelijk geheel volmaken.*

De aangestelde commissie van onderzoek kon zich laten bijstaan door deskundigen. Van de commissie werd verwacht dat ze met plannen zouden komen voor herstel of nieuwbouw van de kerk. Op de Rekendag van 5 maart 1842 kwam de commissie in haar rapport tot de conclusie dat het noodzakelijk was om een nieuwe kerk te bouwen. Ze legden een bouwplan en een begroting voor. Er werd van uitgegaan dat

de toren van de oude kerk behouden zou blijven. Auke Lourens van der Meij begrootte de kosten voor de nieuwbouw op een bedrag van F 18.308. De financiering zou kunnen bestaan uit een 4% lening in aandelen van F 500 die dan door extra omslagen weer afgelost kon worden.

De vergadering stemde in met de voorgelegde plannen, met 1284 stemmen voor en 60 tegen. Er werd een commissie van toezicht benoemd bestaande uit de volmachten Dirk Annes Wassenaar en Wilke Joh.Roorda, de twee voogden Beert Arjens Kuiken en Jan Arjens Osinga en de ingelanden Andries Stinstra, burgemeester van Franeker en Jan Freerks Hoekstra te Harlingen als buiten eigenaren. De administratie werd opgedragen aan de gemeenteontvanger Gerrit Willems Wassenaar en de schrijver werd Sip Klazes de Bildt. Al deze namen waren na de realisatie van de kerk te vinden in een ingemetselde gedenksteen in Noordmuur van de nieuwe kerk, met die van de architect en de aannemer en de namen van het gemeentebestuur. De gedenksteen is verdwenen tijdens de bouw van "t lokaaltsy" in 1934.

Op de volgende Rekendag, op 4 februari 1843, kwam de bouwcommissie met de mededeling dat ze het voorliggende plan had laten visiteren door de architect Thomas Romein te Leeuwarden. Romein had een aantal verbeteringen aangebracht in de bestaande tekening van Van der Meij. Daarnaast was hij gekomen met een geheel nieuw plan van eigen vinding voor een kerk met toren. Een kerk op te bouwen in de neoclassicistische stijl. Dat hield wel in dat de kerkvloer een meter verhoogd moest worden vanwege de opgang van de trappen en vier pilaren. Door dit ontwerp verdwenen alle grafzerken onder de vloer. De commissie had op 24 januari een provisionele aanbesteding doen houden naar beide plannen. Op het plan Romein was de laagste inschrijving een bedrag van F21.700 en op het plan Van der Meij, (alleen de kerk) was de laagste inschrijving F18.700, waarbij nog de kosten van de vertimmering van de "oude" toren bij zouden komen. Beslist werd te gaan voor de volledige inbreng van Romein.

Op de vrijwillige lening was al een bedrag van F 21.500 ingetekend. Met 661 tegen 291 stemmen werd het werk gegund aan H. Wouda te Drachten. Tot dagelijks opzichter werd aangesteld Hoite E. Bruinsma, oud timmerman. Op 19 februari 1843 wordt in de laatste morgendienst het Avondmaal gevierd en in de middagdienst houdt ds. W. Mebius de laatste preek in de oude kerk. Direct met de sloop van de oude kerk, begon men aan de bouw van de nieuwe kerk en het verplaatsen van omliggende graven. Op 13 april 1843 werd de eerste steen gelegd door Arjen Jans Osinga, het 2 ½ jarig zoontje van commissielid Osinga. G.W. Wassenaar hield een toespraak.

Op 4 februari 1844 kon de kerk in gebruik worden genomen, al moesten er nog wel werkzaamheden worden verricht. In totaal heeft de bouw een bedrag gekost van F 30.600. Dit inclusief de aankoop van een preekstoel, doophek en banken. Binnen een periode van 10 jaar was de gehele bouw van de kerk afbetaald. De kerk was

zonder enige subsidie door de landeigenaren bekostigd. Het stucwerk kreeg een uitstraling met een beige kleur (imitatie Bentheimer zandsteen) wat in latere jaren werd aangepast in het wit. In de loop van de jaren zeventig van de 20 ste eeuw werd de kerkelijke gemeente steeds kleiner als gevolg van ontkerkelijking. Het houden van diensten in de kerk werd hiermee een probleem. Alleen al de stookkosten van de kerk waren niet meer op te brengen door de kerkelijke gemeente. Aanvankelijk werden de diensten gehouden in het lokaal achter de kerk. Ook hier aan kwam in 1978 een einde en werd de gemeente samen gevoegd met de kerk in Sint Annaparochie.

ONDERHOUD TUSSEN DE JAREN 1844-1978

In de tussen liggende jaren werd er met enige regelmaat onderhoud gepleegd, voornamelijk verfwerk. Genoemd worden met name de jaren 1899 en april 1925. Na de verfrissing in 1899 door onder meer schilderen en stukadoorswerk is er in 1925 een volledige aanbesteding geweest voor het afschrabben en opnieuw verven van alle buitenhoutwerken. Het vergulden van de windvaan en wijzerplaten, het schoonmaken en indien noodzakelijk, het afkrabben van de buitenmuur van de kerk en de toren en het sauzen hiervan, het schoonmaken van de lambrisering in het kerkgebouw, het verven hiervan, benevens het verven van de nieuw te maken afrastering en van bestaan blijven van de oude. Kortom een volledige opsomming van de uit te voeren werkzaamheden. De kosten bedroegen volgens offerte F 3789,25. Het werk werd gegund aan de laagste inschrijver, de heer Saakstra uit Zweins.

OVERGANG VAN KERKFUNCTIE NAAR CULTUREEL CENTRUM

In 1978 was de toestand van de kerk zodanig dat er iets moest gebeuren aan het onderhoud. De buitenmuren waren beklad met de tekst VERF MIJ. Het lekken van de 1 meter brede koperen dakgoot maakte vooral de muur aan de westkant heel erg vochtig. Op 30 augustus van dat jaar werd er een vergadering belegd door Plaatselijk Belang en Streekbelang Oost en Westhoek. De vergadering werd bezocht door 110 personen en had soms een fel karakter. Het bracht voor velen duidelijkheid in soms onbegrijpelijke zaken. Dirk Lont, lid van de in 1975 ingestelde commissie van onderzoek, gaf een overzicht van de bevindingen van de commissie. Al hoewel er afspraken waren gemaakt over het rapporteren van de voortgang, was hier niets van terecht gekomen. In 1977 werd het architectenbureau Offringa uit Leeuwarden ingeschakeld om zich te bemoeien met de voorgenomen restauratie.

Er werden contacten gelegd met de Stichting Alde Fryske Tsjerken over het in eigendom overnemen van de kerk. Die waren hiertoe bereid op de door hen gestelde voorwaarden. Onder de voorwaarden behoorde een volledige restauratie van de kerk, zowel binnen als buiten. Daarnaast werd in overleg met de Rijksdienst voor Monumentenzorg en Stichting Alde Fryske Tsjerken besloten dat de kerk een cultureel centrum moest worden. De kerk moest dus binnen zodanig worden ingericht

dat er culturele activiteiten konden worden uitgevoerd. De burgerij kon aan de slag om de restauratie mogelijk te maken. De onderzoekscommissie werd opgeheven en daarvoor in de plaats kwam een permanente commissie bestaande uit de heren Geale Terpstra, Marten Marra, Tjerk Bosje, Sieds Koopmans, Dirk Lont en Tjipke Bloemhof. Dit waren ook de leden van de onderzoekcommissie. De commissie werd aangevuld met de heren Jan Gerrits Monsma, Hendrik Hoekstra, Herre Kingma, Sietse Buwalda, Klaas Groeneveld, Piet Schat en Hemmo Munthing. De installatie van deze commissie vond plaats onder luid applaus.

Onderdeel van de restauratie was een grondige inspectie van de koepel op de toren. Op 4 september 1980 werd deze koepel van de toren gehaald. Het hout bleek verrot en de as die de windvaan had getorst was zwaar aangetast. De koperen bol, die als versiersel dienst had gedaan tussen koepel en windvaan, was op verschillende plaatsen door kogels uit een zwaar kaliber geweer doorboord. De koepel werd op de grond geplaatst en daar onder handen genomen. De kosten voor dit onderhoud waren niet in het budget opgenomen en het kon dus pas worden gerealiseerd nadat er een toezegging kwam voor subsidie. Uit de bij inspectie gevonden kenmerken, bleek dat er al in 1896 een restauratie had plaats gevonden en de koepel in 1953 opnieuw onder handen was genomen.

Op 9 mei 1981 werd de tot cultureel centrum, oftewel Cultureel Sintrum, omgebouwde kerk geopend. Er was gerekend op 70 belangstellenden, maar er kwamen 120.

In november 1988 werd De Groate Kerk benoemd tot monument van de maand. In 1990 werd de eerder verwijderde preekstoel overgedragen aan de monumentenkerk in Schokland.

In het **jaar 2000** werd vastgesteld dat er een nieuwe restauratie moest worden uitgevoerd. De reden hiervoor was dat er bij de restauratie van 1978 alleen het hoogstnodige aan werkzaamheden kon worden uitgevoerd door een beperkt budget. In de Bildtse Post van **23 februari 2000** staat een opsomming van kosten vermeld voor de uit te voeren werkzaamheden. De totale kosten werden geraamd op F 750.000. Van dit bedrag moest er ruim F 350.000 gulden worden opgebracht door fondswerving en subsidies. Het restauratieplan werd opgemaakt door het architectenbureau Kijlstra en Brouwer uit Beetsterzwaag. Dit plan werd uitgereikt aan burgemeester Klaas Dankert. Welke werkzaamheden werden er gepland:

- In het metsel en stucwerk komen verschillende scheuren voor.
- Het stucwerk is op vele plaatsen verweerd door vocht.
- Omdat de kerk al 150 jaar oud is zijn er vele bouwkundige gebreken.
- De garderobe, de ontvangstruimte, de vluchtwegen, de brandslangen en de keuken moeten worden aangepast.

Hoe werden de geraamde kosten van f 750.000 gedekt.(€ 340.335)

- Stichting Alde Friese Tsjerken	: f 222.128,74	€ 100.798
- BRRM-subsidie	: f 73.025,00	€ 33.137
- Bijdrage inwoners St.-Jabik	: f 6.000,00	€ 2.723
- Gemeente het Bildt	: f 37.500,00	€ 17.017
- Provincie Friesland	: f 30.000,00	€ 13.613
- Fonds Stad en Dorpsherstel	: f 30.000,00	€ 13.613
- Totaal	: f 398.653,74	€ 180901

Een totaal te kort dus van f **342.500(€ 159434)**, rekening houdende met tegenvallers f **350.000(€ 158823)**. Op te brengen door allerlei acties.

Er werd een comité van aanbeveling benoemd, bestaande uit:

- Klaas Dankert, burgemeester het Bildt.
- Folkert Schat, wethouder het Bildt.
- Herre T. Kingma, landbouwer.
- Arjen Lont, aannemer.
- Henk M. Rusman, beeldhouder.
- Atje Tadema-Postma, directeur Beuckelaer.
- Geertje Wijmenga-van Dijk, lid gemeenteraad.

De Stichting gaat er van uit dat het tekort gedekt wordt door de inwoners van het dorp.

Op 7 december 2000 werd door Gedeputeerde Staten van Friesland het ontwerp Provinciaal Restauratie Uitvoeringsplan (Prup) vastgesteld. In dit ontwerp werd het rijksgeld voor de restauratie van monumenten over 20 Friese niet- budgethoudende gemeenten verdeeld. Hiertoe behoorde ook de gemeente het Bildt. Het PRUP wordt jaarlijks voor zes jaren vastgesteld. Op de lijst voor het jaar 2005 komt De Groate Kerk voor met een subsidiebedrag van f 316.776.

De jaren tussen 2000 en 2010 werden grotendeels besteed aan het maken van plannen en het binnen halen van voldoende geld om de plannen te kunnen realiseren. In de loop van 2010 was het zover dat er voldoende dekking was en er kon worden begonnen aan een uitgebreide verbouwing. In 2003 waren er voldoende financiële middelen om 't lokaaltsy aan te pakken. Dit wordt in een apart hoofdstuk beschreven.

In de Bildtse Post van **24 maart 2010** wordt voor de restauratie een bedrag genoemd van € 450.000, wat grotendeels gedekt zou zijn door de Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed en diverse cultuurfondsen. Het te kort bedraagt dan nog € 135.000. Men is dan nog in afwachting van de besluitvorming binnen de provincie Fryslan en enkele andere fondsen waar een aanvraag is ingediend.

De in 1843 verdwenen grafzerken werden bij deze grote restauratie door archeoloog Elzinga in kaart gebracht.

Op 9 april 2011 wordt de vernieuwde kerk geopend. Het geheel ziet er prachtig uit en de buitenmuren zijn in Bentheimer Geel geverfd. Dit komt overeen met de oorspronkelijke beige kleur.

DE KLOKKEN

Van de twee klokken die in de oude toren hadden gehangen werd de oudste in 1843 verkocht voor F 550. De andere klok kwam te hangen in de nieuwe 31,7 meter hoge toren van de nieuwe kerk. De grote klok was in het jaar 1754 gegoten door C. Crans Jansz. Te Amsterdam. Op het opschrift aan de bovenrand stond geschreven (ME FECIT CIORIANUS CRANS JANSZ.AMSTELODAMI ANNA 1975). Op de kleinere klok stond dat ze was vervaardigd door Hendrik Wegewart in het jaar 1614. De grote klok vervulde haar taak tot 1943. In de tweede wereldoorlog werd de klok uit de toren door de Duitse bezetter naar Duitsland vervoerd. Het zou tien jaar duren voor er een nieuwe klok in de toren kwam te hangen. Toen er voldoende geld was opgehaald door de Sint Jabuursters kon de nieuwe klok in 1952 in de toren worden gehangen. Op de klok is de volgende tekst te lezen:

“Deur St.-Jabuurster gemeenskapssin
Is't, dat ik hier kommen bin;
Soa't eerst myn foorganger deed
Sil ik tenà loië bij freugd en bij leed.”

H.S. Buwalda

't JABIKSHUUS

In 1933 kwam er behoefte aan een uitbreiding met een gebouw aan de noordzijde van de kerk. Voor deze uitbreiding werd een lening aangegaan. Het heette toen 't lokaaltsy. Ook werd er een nieuw hek rondom het terrein van de kerk geplaatst. In de loop van de jaren 2000 werd duidelijk dat het lokaal niet meer beantwoordt aan de eisen van die tijd. Gebruikers van het lokaal, zoals koren en korpsen konden bijvoorbeeld hun instrumenten niet meer kwijt. Er moest dus iets gebeuren. Ook al omdat de ruimte al enige tijd aan het verzakken was en de brandweer de nodige twijfels had omtrent de brandveiligheid. Door extra subsidies en giften van de bevolking kon begonnen worden aan de klus. Op 10 november 2004 werd 't lokaaltsy heropend. Het kreeg een andere benaming en gaat voortaan als 't Jabikshuus door het leven. De financiering voor de verbouwing werd, zoals gezegd, voor een aanzienlijk gedeelte gedragen door de inwoners van St.-Jabik. Een enveloppen actie leverde een bedrag op van € 45000. Onder de uitgebroken vloer kwamen grafzerken tevoorschijn. Door archeoloog Elzenga werden deze zerken in beeld gebracht en verdwenen na de inventarisatie weer onder de nieuwe vloer. De totale kosten voor de herbouw van 't Jabikshuus werden door het architectenbureau

Kijlstra en Brouwer uit Beetsterzwaag geraamd op € 300.000. Dankzij subsidies kon de begroting sluitend worden gemaakt. Een overzicht:

Totaal geraamde kosten : € 300.000

Dekking:

Plattelandsprojecten : € 40.000

Leader : € 45.000

Gemeente het Bildt : € 40.000

Bildtse Belangen : € 30.000

Meerdere kleine fondsen : € 155.000

HET ORGEL

In 1652 zou er al een orgel geweest zijn. Het zou een geschenk zijn geweest van Dirk Aeriens, een rijke boer in de Westhoek. Zeker is dat in elk geval in 1671 een orgel was. In 1717 nam Jan Harmens het orgel onder handen voor een opknapbeurt. Later, maar voor 1742, was de orgelbouwer Johann Michael Schwartsenburg betrokken bij het orgel. Het is niet bekend of hij een nieuw orgel bouwde of het bestaande orgel renoveerde. De windlade van het bovenwerk en een deel van het pijpwerk van het hoofdwerk zouden door hem gemaakt kunnen zijn. Bijna alle pijpen van het bovenwerk zijn echter ouder en kunnen van 1652 zijn. Een derde naam is die van J. Spoorman, orgelmaker te Franeker, die het orgel in 1786 vernieuwde. Het orgel uit de oude kerk werd herplaatst in de nieuwe kerk en werd in 1844 grondig onder handen genomen door de orgelmakers Van Dam uit Leeuwarden. Het orgel was gesierd met drie manshoge beelden, de allegorieën van de Waarheid, de Verlichting en de Vrede. Na een nachtelijk bezoek van dorpsjeugd op oudjaarsavond was de conditie van het orgel er niet beter op geworden. Bij de restauratie van 1978 is het Van Dam orgel gehandhaafd en in 1983 gerestaureerd onder begeleiding van Jan Jongepier. De restauratie was pas volledig in 1988, door toedoen van orgelmakerij Bakker en Timmenga. Op het hoofdwerk werd een trompet toegevoegd en het mechaniek en pijpwerk werd hersteld. Voor de liefhebbers onderstaand de dispositie:

Hoofdwerk: Presant 8vt, Octaaf 4vt, Quint 2=3vt, Holpijp 8vt, Cornet 3st.(discant), Octaaf 2vt, Trompet 8vt.

Bovenwerk: Prestant 4 vt, Doesfluit 8 vt, Fluit d'Amour 4 vt, Open fluit 2 vt, Flageolet 1 vt, Viola di Gamba 8 vt(discant).

Pedaal: aangehangen C-F klein.

. Geraadpleegde bronnen

- **Hartman Sannes; de geschiedenis van het Bildt.**
- **Boek De Groate Kerk St.-Jacobiparochie**
- **Hugo Kingmans: Monument van de maand.**
- **Willem de Graaf, bouwkundig medewerker St. Alde Fryske Tsjerken.**

- **Uitgifte 100 jaar Groate Kerk.**
- **Diverse krantenknipsels: Bildtse Post, Leeuwarder Courant, Friesch Dagblad. (In archief Bildts Aigene)**
- **Archief Waadhoeke, te weten:**

Bouwkerk 1843

Kerkbouw 1841-1847

Kerkvoogdij 1965

Opknappen kerk i n 1899.

Opknappen kerk 1925

Notulenboeken Vrijzinnig Christelijke Jongeren Beweging over de jaren.

- **1929- 1935**
- **1935-1940**
- **1940-1950**
- **1956-1960**